

9 клас
Основи правознавства

Урок 3

Тема. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Механізми захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні.

*Свобода полягає у тому, щоб залежати тільки від законів.
Вольтер*

Головним елементом правового статусу людини і громадянина є **права, свободи та обов'язки**. Що ж означають ці поняття в загальному значенні?

Права людини — це можливості людини існувати й розвиватися, задовольняти свої потреби. Права людини мають усі люди, незалежно від національності, статі, походження, релігії, мови, раси, громадянства тощо. Права людини — це можливості людини здійснювати певні дії для задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів та потреб.

Свободи людини — це відсутність яких-небудь обмежень, утисків у чомусь (діяльності, поведінці), можливість вибору моделі поведінки (свобода світогляду і віросповідання, свобода слова, свобода зборів, мітингів, демонстрацій). Свободи людини — це те саме, що й права, але здійснюються самостійно, і від держави вимагається лише не обмежувати можливості для реалізації цих свобод.

Права людини поширюються на всіх людей, які проживають у державі.

Права громадянина – лише на осіб, які є громадянами.

З Конституції України:

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Права і свободи, що містяться у Конституції України, називаються **конституційними**.

Права і свободи людини поділяються на п'ять категорій:

громадянські (особисті) — без них неможливе життя людини і її нормальний розвиток	– право на життя (ст. 27), – право на повагу до честі й гідності (ст. 28), – право на свободу й особисту недоторканність (ст. 29), – право на свободу думки і слова (ст. 34), – право на свободу світогляду й віросповідання (ст. 35), – право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання (ст. 33) та ін.
політичні — обумовлені статусом громадянина і дають змогу брати участь у житті держави	– право брати участь в управлінні державними справами, зокрема, обирати та бути обраним (ст. 38), – право спрямовувати індивідуальні або колективні письмові звернення, особисто звертатися в органи державної влади, органи місцевого самоврядування та до посадових і службових осіб цих органів (ст. 40), – право об'єднуватися у політичні партії та інші громадські об'єднання (ст. 36, 37), – право проводити збори, мітинги, демонстрації (ст. 39)
соціально-економічні — дають змогу забезпечувати своє життя матеріально	– право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41), – право на підприємницьку діяльність (ст. 42), – право на працю (ст. 43), – право на достатній життєвий рівень (ст. 48), – право на соціальний захист (ст. 46) тощо
культурні — уможливають розвиток і самореалізацію особистості	– право на освіту, на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови (ст. 53), – право на свободу літературної, художньої, наукової діяльності і творчості (ст. 54), – право користуватися досягненнями науки і техніки, культурними й історичними надбаннями народу та світової громадськості (ст. 54)
екологічні — забезпечують стан довкілля як умову життя людини	– право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), – право на відшкодування збитків, заподіяних погіршенням стану довкілля (ст. 50), – право на отримання і використання інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також на її поширення (ст. 50)
права в галузі правосуддя — гарантують правову захищеність особи	– право на судовий захист своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань (ст. 55), – на відшкодування матеріальних і моральних збитків (ст. 56), – право на правову допомогу (ст. 59), – презумпція невинуватості у кримінальному судочинстві (ст. 62) та ін.

Людина, користуючись своїми правами і свободами, не повинна порушувати прав і свобод інших. Коли людина вступає у взаємовідносини з іншими людьми чи державою, в неї з'являються обов'язки.

Обов'язки людини — встановлена державою межа та міра обов'язкової поведінки, невиконання якої тягне настання юридичної відповідальності.

Обов'язки передбачають певну необхідну поведінку людини й не залежать від бажань людини.

Конституційними обов'язками громадян України є:

- Ст.65** • захист Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності
- Ст.66** • не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині
- Ст.67** • сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, установлених законом
- Ст.68** • неухильно дотримуватись законів і Конституції України
- Ст.65** • шанувати державні символи
- Ст.65** • відбувати військову службу відповідно до закону
- Ст.53** • здобуття повної загальної середньої освіти

Механізми захисту прав людини: як реалізувати та захистити права і свободи

Оскільки держава нормативно закріплює права людини, визнає міжнародні стандарти, то вона бере на себе зобов'язання й відповідальність по забезпеченню й реалізації прав кожній людині. Тому, коли ми розглядаємо питання порушення чи недотримання прав людини, вони можуть розглядатися виключно у площині людина-держава. Права людини можуть порушувати держава, державні органи, посадові особи, особи, уповноважені діяти від імені держави (керівники державних та комунальних установ, правоохоронці тощо)...

В Україні існує механізм захисту прав і свобод людини (органи, організації, до функцій яких віднесено правозахисну діяльність та конкретні шляхи захисту):

1. **Суд** — орган судової гілки влади, діяльність якого полягає у забезпеченні справедливості під час розгляду і вирішення кримінальних справ, цивільних, трудових, господарських, адміністративних чи інших спорів.

Кримінальні справи про вчинення злочинів передаються до розгляду в суд після їх належного розслідування, і саме суд установлює вину особи та виносить вирок (або обвинувальний, або виправдувальний).

Інші справи розглядаються судом після відповідного письмового звернення до суду, яке називається позовом. Позов має встановлену процесуальними кодексами форму, тобто має містити необхідну для вирішення спору інформацію. Особа, яка звертається до суду із позовом, — це позивач, а інша сторона суперечки, до якої у позивача є претензії, — відповідач. Особа має право самостійно звернутися до суду із позовом, якщо їй виповнилося 14 років.

2. **Конституційний Суд України**, який здійснює конституційний судовий контроль та захист основних прав і свобод людини й громадянина, забезпечення верховенства права і прямої дії Конституції на всій території України.

3. **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ця посада по-іншому називається омбудсмен)**. До Уповноваженого з прав людини може звернутися будь-яка особа, яка перебуває на території України, якщо її права порушено органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами. На офіційному сайті Уповноваженого є для цього спеціальна електронна форма звернення. Крім того, для зручності й доступності утворено регіональні представництва Уповноваженого з прав людини, а також діють регіональні координатори взаємодії з громадськістю.

4. **Національна поліція України** — це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

5. **Прокуратура** — територіально розгалужена система державних органів, створених із метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Звернутися до прокуратури можна зі скаргою, заявою чи повідомленням про вчинені або такі, що готуються, правопорушення чи злочини.

6. Якщо громадянин України використав усі можливі засоби захисту свого порушеного права в Україні, але так і не домогся справедливого рішення, тоді він може скористатися міжнародним механізмом захисту прав людини, звернувшись зі скаргою до **Європейського суду з прав людини**. Така можливість є додатковою гарантією захисту прав і свобод людини в Україні.

Сучасний міжнародно-правовий механізм захисту прав і свобод людини охоплює міжнародні організації та установи, що безпосередньо розглядають питання, пов'язані з порушенням прав і свобод людини, а саме:

Центр з прав людини
Економічної
і соціальної
ради ООН

Рада ООН
з прав
людини

Спеціальні
органи ООН
(наприклад,
Комітет з прав
дитини)

Верховний
комісар ООН
з прав
людини

Європей-
ський Суд
з прав
людини

У справах, які розглядає Європейський суд з прав людини, заявниками (подають скарги) виступають конкретні фізичні особи, а відповідачем завжди є держава.

Будівля Європейського суду з прав людини

Отже, за короткий час в Україні створено чітку, ефективну систему захисту й забезпечення прав і свобод людини та громадянина, правова основа якої - це, передусім, чинна Конституція, нормативно-правові акти національного законодавства, а також міжнародні угоди, укладені Україною.